

AGRÁRTUDOMÁNYI CENTRUM
AGRÁRGAZDASÁGI ÉS VIDÉKFEJLESZTÉSI KAR
VÁLLALATGAZDASÁGTANI ÉS MARKETING TANSZÉK

**INTERDISZCIPLINÁRIS TÁRSADALOM- ÉS AGRÁRTUDOMÁNYOK
DOKTORI ISKOLA**

Doktori iskola vezető: **Dr. Szabó Gábor** MTA doktora

Doktori (PhD) értekezés tézisei

**A MEZŐGAZDASÁGI KISVÁLLALKOZÁSOK LONGITUDINÁLIS
VIZSGÁLATA HEVES MEGYÉBEN**

Készítette:

Ficzeréné Nagymihály Kornélia

Témavezető:

Dr. Nábrádi András
A közgazdaságtudomány kandidátusa

DEBRECEN
2007

1. Bevezetés

A mezőgazdaság évszázadok óta meghatározza vidéki tájaink arculatát, az ott élők társadalmi, gazdasági viszonyait. Egyúttal jelentős szerepe van a természeti környezet, az állat- és növényfajok életterének kialakításában, valamint megőrzésében is döntő szerepe van az erőforrásokkal helyesen gazdálkodó mezőgazdaságnak. Ahhoz, hogy természet közeli élőhelyeinket legalább a jelenlegi szinten megőrizzük, olyan mezőgazdasági gyakorlatra és az azt alakító intézkedésekre van szükség, amely bölcsen gazdálkodik a helyi erőforrásokkal, ugyanakkor megélhetést biztosít a vidék lakosai számára.

2. Témafelvetés

A rendszerváltást követően a mezőgazdaság jelentős átalakuláson ment keresztül, noha ez a folyamat valójában már előtte is hosszabb ideje tartott és várhatóan a jövőben is folytatódni fog, de felgyorsulásával igazában ekkortól számolhatunk. Mindez a változás megmutatkozott a földtulajdon változásában, valamint a piaci kapcsolatok átrendeződésében is. Eredményeként a szövetkezetek átalakultak, régi és új vállalatok, gazdasági társaságok, egyéni vállalkozások jelentek meg.

Az 1989-1990-es éveket követően a magángazdálkodás súlya jelentősen megnőtt a magyar gazdaságban, termelésük már ezen időszak előtt is meghaladta az 50%-ot. Jelenleg a mezőgazdasági terület 40%-át egyéni gazdaságok, 60%-át gazdasági szervezetek művelik. A problémát az okozza, hogy míg az egyéni gazdaságok száma megközelíti a 707 ezret, 93,6%-uk 10 ha-nál kisebb méretű területen gazdálkodik, amely méretnagyság nem éri el az optimálisnak tartott — azaz, az életképes, gazdaságosan, jövedelmezően üzemeltethető — nagyság kategóriát, felvetve ezzel a családi működtetésű gazdaságok versenyképességének, a hatékony termelés lehetőségének kérdését.

Nem hagyható figyelmen kívül, hogy ezen gazdaságok egy része ún. „kényszergazdaság”, azaz a gazdálkodók egyéb lehetőség hiányában foglalkoznak mezőgazdasági termeléssel, és ha ezzel felhagynának, megélhetésük kerülne veszélybe. Másrészt ez a tevékenység jó esetben is legfeljebb jövedelem-kiegészítést biztosít, többnyire csupán a család saját termelésű élelmiszerrel való ellátását teszi lehetővé.

Fontosságuk elsősorban az élelmiszer előállításban kiemelkedő — hozzájárulva a hazai, valamint az exportértékesítéshez —, másrészt a saját ellátásban is szerepet játszik. Jelentőségük azért is érdemel odafigyelést, mert számos olyan erőforrást tudnak jövedelmezően hasznosítani, amire a nagyüzemek technikai, szervezeti, hatékonysági, jövedelmezőségi okokból nem, vagy csak további beruházások által lennének képesek.

A mezőgazdasági kisvállalkozás megjelenési formáját tekintve elsősorban a falvakban figyelhető meg, megélhetést biztosítva szereplőinek. A termelők számára adottság a falvak határában húzódó mezőgazdasági földterület, a kisgazdaságoknak a generációk közötti átörökítése, a szülőktől megtanult gazdálkodási ismeretek, eszközök átvétele. Az agrárélet előző évtizedeire visszatekintve látható, hogy hazánkban a világon egyedülálló módon valósult meg a kisüzem és nagyüzem sajátos keretek között működő kooperációja. Ez az együttműködés hanyatlásnak indult, melynek okozói elsősorban világpiaci hatások, technológiai fejlődés, modernizáció, és tőkeigény.

Az integrációra viszont a mezőgazdaságnak továbbra is szüksége van, melyre többféle megoldási lehetőség látott napvilágot neves szakemberek tollából. A kényszerű kollektivizálás mély nyomot hagyott hazánk mezőgazdasági tevékenységgel foglalkozó embereiben, s így érthető okokból nem mutatnak nagy hajlandóságot az önkéntes alapon létrejövő szövetkezések iránt, mely az EU fejlett mezőgazdasággal rendelkező országokban már jól működik, s meghozta a kívánt eredményt.

A Közös Agrárpolitika nagy hangsúlyt fektet a családi gazdaságokra (mezőgazdasági kisvállalkozásokra), hiszen a jövőben a termelő tevékenységen túl a környezetvédelemben, a vidékfejlesztésben és a foglalkoztatásban is jelentős szerepet szánnak ezeknek. A kérdés csak az, hogy a magyar kisvállalkozások képesek lesznek-e ezen a feladatok ellátására akkor, amikor a saját megélhetésükért is nehezen küzdenek meg.

A cél, hogy a jövőben tovább folytatódjon a birtokkoncentráció, ami elősegíti a termelés hatékonyságát, a műszaki fejlesztést, azonban újabb foglalkoztatási gondokat von maga után.

A fentiek alapján láthatjuk, hogy összetett gazdasági-társadalmi problémáról van szó, melyet több szempontból kell és érdemes is megvizsgálni annak érdekében, hogy a vidék

fejlődését elősegítő, átgondolt, megalapozott döntések születhessenek, továbbá a már meghozott intézkedések hatásai jól mérhetőek legyenek — amennyiben a várt hatás elmarad vagy módosul —, kellő időben sor kerülhessen a korrekcióra.

Dolgozatomban mezőgazdasági kisvállalkozások alatt nemcsak az adószámmal rendelkezőket, hanem azokat a családi, egyéni gazdaságokat is értem — az Európai Unióban a 8 EUME alattiak, a magyar (de az új tagországi viszonyok között is) a **kizárólag saját fogyasztásra termelők** felső határa 1 EUME, 1-2 EUME között vannak azok, akik a saját fogyasztások túli **felesleget értékesítik**. Piacorientált (**árutermelő**) gazdaságoknak a 2 EUME felettiek tekinthetők —, akik tevékenységüket a család megélhetésének biztosítása érdekében végzik, többnyire nem társas vállalkozási formában (kivétel az egy család tulajdonában álló társas vállalkozások). Ezeknek az elnevezése változatos: kistermelés, egyéni gazdaság, s így az egyéni vállalkozás, családi gazdaság, stb. A vizsgálat célja szempontjából az elnevezésük indifferens, jóllehet a különböző fogalmaknak jelentésbeli különbségeik vannak, továbbá tartalmi változásokat is takarnak.

3. A kutatás előzményei

Kutatási témám megválasztása 1993-ra nyúlik vissza, amikor mint tanszéki mérnök a Gödöllői Agrártudományi Egyetem Gyöngyösi Mezőgazdasági Főiskolai Kar, Üzem- és Munkaszervezési Tanszékén kezdtem dolgozni. Ettől kezdve kerültem kapcsolatba kutatási témámmal, melyet a KSH 1992-ben országos szintű felméréssel indított, így Heves megyére is kiterjedt. Akkor a KSH által kijelölt gazdaságokra építve folytattam adatfelmérésemet és az ezzel kapcsolatos kutatásokat. Tevékenységemet 2006-ban fejeztem be, 2005 évre vonatkozóan.

A doktori dolgozatomban leírtak — annak terjedelmi korlátai miatt — nem tartalmazzák teljes körűen a felmérések eredményeit. Azon adatok, melyeket közölni nem tudtam, a tendenciák értékelésénél, az okok feltárásánál természetesen felhasználásra kerültek.

4. Célkitűzés

Dolgozatom fő célkitűzése megvizsgálni, valóban célszerű és alkalmas-e a longitudinális módszer a mezőgazdaság szereplőinek változáskövető vizsgálatára. Nem volt célom, hogy a jelenlegi közgazdasági rendszerek működésével, az árrendszer és a támogatásrendszer belső összefüggéseivel, a mezőgazdasági árak nyereségtartalmával, a mezőgazdaság fejlődését meghatározó szabályozó rendszer minősítésével foglalkozzak:

Munkámban — többek között — azt kívánom vizsgálni, hogy a longitudinális (változáskövető) vizsgálat

- az egyes folyamatok az azt befolyásoló tényezők feltárásával, a folyamatok kölcsönhatásainak összefüggés vizsgálatával képes-e a helyes gazdaságpolitikai döntések meghozatalát elősegíteni, (konkrétan: pl.: támogatásokon keresztül),
- mennyiben támasztja alá, igazolja vissza a döntések helyességét, alapozza meg a tervezhetőséget, a döntés előkészítéseket,
- alkalmazásával lehetőség nyílik-e arra, hogy a döntéshozók nyomonkövessék, időben tudják befolyásolni a népességmegtartó képességet, a foglalkoztatás növelést és a megélhetést.

A bevezető gondolatok után, a fenti célkitűzés érdekében disszertációmban:

- **Feldolgozom a szakirodalmat**, melynek keretében foglalkozok az agrárszerkezet fejlődésével, a mezőgazdasági vállalkozások, egyéni gazdaságok és a gazdaság hasonló tevékenységet végző szereplőinek fogalmával, a gazdaságok helyzetével, a vidék népességmegtartó képessége és a foglalkoztatás alakulásának bemutatásával összefüggésben fel kívánom tárnai a longitudinális vizsgálatok jelentőségét, alkalmazásuk lehetőségeit, aktualitását.
- **Meghatározom** a longitudinális (változáskövető) vizsgálat fogalmát saját értelmezésben.
- **Ismertetem a feldolgozás módszertanát**, melynek keretében kitérek a felhasznált adatbázisokra, a saját vizsgálat során alkalmazott módszerekre, a felmérés földrajzi és gazdasági lehatárolásaként bemutatom Heves megyét, és egyéni gazdaságainak néhány főbb jellemzőjét.
- **Értékelem a longitudinális vizsgálat eredményeit**, 15 év időszakra kiterjedően, Heves megye 31 egyéni gazdaságára vonatkozó, többségében egyéni

- adatgyűjtésre, továbbá a KSH adataira támaszkodva a gazdálkodók személyi adatainak, a földterület alakulásának, a növénytermelés, a zöldségtermesztés, a gyümölcs- és szőlőtermelés, az állattenyésztés területeinek részletes feldolgozásán keresztül.
- Ezzel összefüggésben **javaslatot kívánok tenni** a mezőgazdaság fejlődését mind jobban szolgáló döntést megalapozó, előkészítő adatgyűjtési, feldolgozási, elemzési lehetőségekre, valamint a döntések hatásának utólagos nyomon követésére, a kívánt cél elérhetősége érdekében.

5. A szakirodalom feldolgozása

A fent kitűzött célok megvalósításához a hazai és nemzetközi szakirodalmakra támaszkodtam, melyek megfelelő alapot adtak a kutatás önálló lefolytatásához, megalapozott következtetések levonásához.

A dolgozat készítéséhez 208 szakirodalmat használtam fel, konkrét hivatkozással. A téma természetesen ennél szélesebb körű tájékozódást igényelt, melyet a kutatás és publikálás során megtettem, a longitudinális vizsgálatok jelentőségének, alkalmazási lehetőségeinek, aktualitása összefüggéseinek feltárása érdekében, hiszen véleményem szerint rendkívül fontos naprakészen nyomon követni a mezőgazdasági kisvállalkozások gazdálkodásában bekövetkező változásokat, melynek lehetséges módszere szerintem a naprakész információt szolgáltató longitudinális vizsgálat egyik lehetséges eljárása a panel vizsgálat.

6. A feldolgozás módszere

Bemutattam és értékeltem a feldolgozás módszertanát, melynek keretében kitértem a felhasznált adatbázisokra. A longitudinális vizsgálatok egyik módszerét, a panelvizsgálatot használtam, melyet a magyar nyelv érthetősége miatt változáskövető, fejlődéskövető vizsgálatnak neveztem el. Ennek a matematikai összefüggése a következő formulákkal írható le:

A tábla egy-egy cellájába — gondos azonosítás után — aszerint kerülnek be a gazdaságok, hogy azok a vizsgált t időszakban (oldalrovat), illetve $t+1$ időszakban

(fejrovat) milyen nagyságú területtel rendelkeztek. Ily módon a tábla átlójában szerepelnek azok a gazdaságok, amelyek a vizsgált t , illetve $t+1$ időpontban hasonló nagyságú területtel rendelkeztek, azaz szinten tartották azt. A tábla átlója felett helyezkednek el azok a gazdaságok, amelyek a t időpontról $t+1$ időpontra növelték, alatta pedig azok, amelyek csökkentették területüket. Mindkét utóbbi esetben nyomon követhető a terület változásának nagysága és mértéke is. A vizsgálat természetesen évről-évre láncszerűen folytatható, de hosszabb időszak változásai is könnyen elemezhetők (GUNDEL–LACZKA, 1995).

A kontingencia táblázatba illesztett gyakoriságok komolyabb matematikai-statisztikai módszerek alkalmazása nélkül is jól mutatják a nem véletlenszerű eloszlást.

Az 1. táblázatban kapott előfordulások $\sum Z_{x_i y_i}$ főösszegre vetített százalékos megoszlásai az érték tartomány átlójában (balról-jobbra lefelé) azoknak az egységeknek (elemeknek) az arányát mutatja, amelyeknek a két időpont között nem változott a vizsgált tulajdonsága, illetve annak mérete. Az átló alatti elemeknél a korábbi (t) időpontról $t+1$ időpontra csökkent az ismérv nagysága, míg az átló felettiéknél nőtt annak értéke. Az így elkülönített rovatokat összevonva, az eredmény kiértékelése a 2. táblázat szerint leegyszerűsíthető, kiemelve a csökkenés, a növekedés és a változatlanóság (hasonlóság) mértékét kategóriánként és összesítve.

1. táblázat: Az elemszám megoszlása az ismérv nagyságkategóriái szerint 1.

t+1 időpont		időpont		az ismérv osztályba sorolása				t időpontra		
				X _{1ah} -X _{1fh}	X _{2ah} -X _{2fh}	X _{3ah} -X _{3fh}	X _{nah} -X _{n^o}	Z _t	Y _t	(y/z)
t időpont		az elemek előfordulása		az elemek előfordulása				Z _t	Y _t	(y/z)
				az ismérv osztályai		az elemek előfordulása		Z _{x₁y₁}	Z _{x₂y₁}	Z _{x₃y₁}
Y _{1ah} -Y _{1fh}		Z _{x₁y₁}		Z _{x₂y₁}	Z _{x₃y₁}	Z _{x_ny₁}	$\sum Z_{y1xi}$	$\sum y_1$	$y_1 \bar{-}$	
Y _{2ah} -Y _{2fh}		Z _{x₁y₂}		Z _{x₂y₂}	Z _{x₃y₂}	Z _{x_ny₂}	$\sum Z_{y2xi}$	$\sum y_2$	$y_2 \bar{-}$	
Y _{3ah} -Y _{3fh}		Z _{x₁y₃}		Z _{x₂y₃}	Z _{x₃y₃}	Z _{x_ny₃}	$\sum Z_{y3xi}$	$\sum y_3$	$y_3 \bar{-}$	
Y _{nah} -Y _{n^o}		Z _{x₁y_n}		Z _{x₂y_n}	Z _{x₃y_n}	Z _{x_ny_n}	$\sum Z_{ynxi}$	$\sum y_n$	$y_n \bar{-}$	
t+1 időpontra		Z _{t+1}		$\sum Z_{x1yi}$	$\sum Z_{x2yi}$	$\sum Z_{x3yi}$	$\sum Z_{xnyi}$	$\sum Z_{xiyi}$	$\sum y_i$	$y_i \bar{-}$
X _{t+1}		$\sum X_1$		$\sum X_2$	$\sum X_3$	$\sum X_n$	$\sum X_i$			
(x/z)		$x_1 \bar{-}$		$x_2 \bar{-}$	$x_3 \bar{-}$	$x_n \bar{-}$	$x_i \bar{-}$			

Forrás: saját szerkesztés

- ahol:
- t és $t+1$ két egymást követő időpont és x ismerv azonos y -nal;
 - $X_{1ah}-X_{1fh}$ az elem $t+1$ időpontban mért ismervének első osztálybeli alsó-felső határértéke, amely a longitudinális vizsgálatnál azonos t időpont $Y_{1ah}-Y_{1fh}$ osztályközével;
 - z az elemek (egységek) előfordulásának a száma az x és y szerinti nagyságkategóriákban;
 - Y_t és X_{t+1} az ismérvek összes mennyisége az adott időpontra vetítve;

A gazdaságok tulajdonságainak két vizsgált időpont közötti változását összesítő adatokat – a felmérésorozat idő rendjének megfelelően – táblázatba rendezve (3. táblázat) az időszakról-időszakra bekövetkező változások jobban áttekinthetőek, illetve az részeredmények grafikus ábrázolással még szemléletesebbé tehetőek. (A vizsgálati módszerből adódó elemszám csökkenés az összegző táblákban külön oszlopban feltüntethető.)

2. táblázat: Az elemszám megoszlása az ismerv nagyságkategóriái szerint 2.

$t+1$ időpont t időpont		Az elemek változása t időpontról $t+1$ időpontra az ismerv szerint			ΣZ_t
		kevesebb (a)	hasonló (b)	több (c)	
$Y_{1ah}-Y_{1fh}$	elem az előfordulása	-	$Z_{x1y1}/\Sigma Z_{xiyi}$	$Z_{x2,3,n y1}/\Sigma Z_{xiyi}$	$\Sigma z_{y1xi}/\Sigma z_{xiyi}$
$Y_{2ah}-Y_{2fh}$		$Z_{x1 y2}/\Sigma Z_{xiyi}$	$Z_{x2y2}/\Sigma Z_{xiyi}$	$Z_{x3,n y2}/\Sigma Z_{xiyi}$	$\Sigma z_{y2xi}/\Sigma Z_{xiyi}$
$Y_{3ah}-Y_{3fh}$		$Z_{x1,2 y3}/\Sigma Z_{xiyi}$	$Z_{x3y3}/\Sigma Z_{xiyi}$	$Z_{xny3}/\Sigma Z_{xiyi}$	$\Sigma z_{y3xi}/\Sigma Z_{xiyi}$
$Y_{nah}-Y_{n^{\infty}}$		$Z_{x1,2,3 yn}/\Sigma Z_{xiyi}$	$Z_{xny}/\Sigma Z_{xiyi}$	-	$\Sigma z_{ynxi}/\Sigma Z_{xiyi}$
Z_{t+1}		$\Sigma z_a/\Sigma Z_{xiyi}$	$\Sigma z_b/\Sigma Z_{xiyi}$	$\Sigma z_c/\Sigma Z_{xiyi}$	1

Forrás: saját szerkesztés

3. táblázat: Az ismerv változásának irányai

időpont	Az elemek változásának aránya időpontról- időpontra az ismerv szerint			t_{n-1} és t_n között megszűnt elemek aránya	Összesen
	kevesebb	hasonló	több		
$t+1$	$\Sigma z_a/\Sigma Z_{xiyi}$	$\Sigma z_b/\Sigma Z_{xiyi}$	$\Sigma z_c/\Sigma Z_{xiyi}$	$\Delta Z/\Sigma Z_{xiyi}$	1
$t+2$	$\Sigma z_a/\Sigma Z_{xiyi}$	$\Sigma z_b/\Sigma Z_{xiyi}$	$\Sigma z_c/\Sigma Z_{xiyi}$	$\Delta Z/\Sigma Z_{xiyi}$	1
$t+3$	$\Sigma z_a/\Sigma Z_{xiyi}$	$\Sigma z_b/\Sigma Z_{xiyi}$	$\Sigma z_c/\Sigma Z_{xiyi}$	$\Delta Z/\Sigma Z_{xiyi}$	1
$t+4$	$\Sigma z_a/\Sigma Z_{xiyi}$	$\Sigma z_b/\Sigma Z_{xiyi}$	$\Sigma z_c/\Sigma Z_{xiyi}$	$\Delta Z/\Sigma Z_{xiyi}$	1
$t+n$	$\Sigma z_a/\Sigma Z_{xiyi}$	$\Sigma z_b/\Sigma Z_{xiyi}$	$\Sigma z_c/\Sigma Z_{xiyi}$	$\Delta Z/\Sigma Z_{xiyi}$	1

Forrás: saját szerkesztés

A kutatás során több, nyilvánosan hozzáférhető adatbázis szekunder feldolgozását, illetve a KSH által rendelkezésemre bocsátott adatokat, továbbá saját adatgyűjtésből származó primer adatbázis elemzését végeztem el. A felmérés Heves megye — a KSH által korábban kijelölt — egyes kistermelőire (egyéni gazdaságaira) terjedt ki. A minta kiválasztásánál rendkívül fontos szempont volt, hogy olyan gazdaságok legyenek, melyek várhatóan a jövőben is fenn tudják tartani magukat, folytatják tevékenységüket. A saját felmérés is kérdőívvel történt. Összesen 15 év idősor adatát dolgoztam fel, ügyelve arra, hogy mindig ugyanazon gazdaságok kerüljenek a mintába, mely az általam alkalmazott módszer alapfeltétele. A felmérés az időszak során 8 alkalommal történt meg, mely adatokat a dolgozat módszertan fejezetében bemutatott, általam matematikai modellel szemléltetett táblázatba rendeztem. Az alkalmazott módszer, melyhez az SPSS for Windows programot használtam.

7. Eredmények

A vizsgált gazdaságok száma az országos tendenciához hasonló mértékben csökkent. A területi eloszlást áttekintve megállapítottam hogy a megszűnés összefügg a termőhelyi adottságokkal. A kisvállalkozások agrárvagyona részben (50%) munkahelyi jövedelemből ered, mely idővel csökkent. A gazdaságstabilitás az öröklés és a korábbi kisk gazdaság alapjain nyugszik, a nagyüzemek megszűnésével a velük kooperáló kisk gazdaságok tért vesztek. A minta gazdaságai 1992 évi méretüket 60%-ban a privatizáció és a kárpótlás eredményeként érték el. A gazdálkodás típusát tekintve a vegyes gazdálkodás dominál a megye kedvezőtlen termőhelyi adottságai következtében, a csak állattartással foglalkozók megszűntek. A termelés szerkezetben nőtt az állattenyésztés és a szántóföldi növénytermesztés aránya, de aggodalomra ad okot a tájtermesztésben oly jelentős zöldségfélék és a szőlő arányának csökkenése. A kárpótlás igénybevétele 20%-ban saját jogon történt, 75%-ban a föld volt a kárpótlás alapja, melyet elsősorban földvásárlásra fordítottak. A hitelállományt tekintve, azt tapasztaltam, hogy a kezdeti időben a gazdák arra vettek fel hitelt, amire volt kedvezmény, így pl.: épületvásárlás, létesítés. 1994-2003-ig a gépvásárlást folyamatosan preferálták. 2004-ben a gépbeszerzésre fordított összeg jelentősen visszaesett (az előző év 66%-a) a

gépeszerzési támogatások EU szabályozása miatt. Ezen folyamat leállt, mikor 2005-re olyanok lettek a gazdálkodás körülményei, hogy a gazdaságok már az egyszerű újratermelést sem tudták megvalósítani a magas hitelállomány törlesztése mellett, továbbá nem kis szerepet játszott az előbbieken említett támogatás csökkenése sem. A megnőtt eladósodottság maga után vonja a mezőgazdasági foglalkoztatás csökkenését és a földterületek koncentrációját.

A vizsgált gazdálkodók foglalkozása — a vérségi öröklést igazolva — apjukéval 50%-ban, a nagyapákéval egyaránt 25-25%-ban esik egybe, kivéve az önálló gazdálkodóknál, ahol 31-31%. Az aktív korú gazdák többsége főállású munkaviszonyú. Az eltelt másfél évtized alatt, a kor előre haladásával a más területen munkaviszonyban állók többsége nyugdíjba ment, s így arányuk 30%-kal nőtt. Az, hogy a fiatalok nem maradnak meg az ágazatban, jól mutatja annak súlyos gondjait, sőt tovább nehezíti helyzetét. Ezt támasztja alá a gazdálkodók életkorának vizsgálata is. Legfiatalabb (34-35 évesek) — a nem mezőgazdasági vállalkozó csoport — 1994 után már nem találhatóak a gazdák sorában, az előregedés a jellemző. A gazdálkodók közel 70%-a nem rendelkezik mezőgazdasági szakmai végzettséggel. E tekintetben a helyzetet kritikusnak minősíteném az általam vizsgáltknál, ha TAKÁTSY és munkatársai (2006) nem jutottak volna még ennél is kedvezőtlenebb eredményre. Úgy ítélem meg, hogy az EU által támasztott, és a mezőgazdaság jelenlegi helyzetét tekintve nagy kihívásokkal csak a felsőfokú végzettséggel rendelkező, jól képzett szakemberek birkózhatnak meg eredményesen. Az átlagos munkavégzés 161-180 nap/fő/év ingadozik, ez időjárás függő, főként a növénytermesztés esetében. Az egy gazdaságban átlagosan munkát végzők száma 1/3-al lett több, mely a gazdaságméret növekedésének és a kézimunkaerő igényes ágazatok térhódításának tudható be. A gazdaságban munkát végző családtagok aránya teljesen átstrukturálódott, már nemcsak a gyermek, de az unoka is segít.

Úgy vélem, hogy a mezőgazdaságban a kampánymunkák miatt támogatni szükséges az idegymunkások egyszerű és olcsó, de nem az állam által regisztrált foglalkoztatását. Ezzel ugyan nem szüntethető meg a zsebből-zsebbe fizetés, mely főként a zöldség-, gyümölcs- és szőlő ágazatokban jellemző fekete foglalkoztatás velejárója, és a jelenlegi ár - költség viszonyok mellett csaknem lehetetlen kifehéríteni, de előrelépés lehet, hiszen

az ágazat alacsony jövedelemtermelő képességét a jelenlegi foglalkoztatás szabályozási változtatások nem segítik elő.

A földterület nagysága, tulajdonviszonyai alakulásának vizsgálata során vezettem le, hogy az általam alkalmazott panelvizsgálatok értékelésére használt „longitudinális táblázatok” miként mutatják a változásokat folyamatukban, az összefüggések dinamikájában. Megállapítottam, hogy a megfigyelt gazdaságokban a vizsgált időszak elején az 1 ha alatti méretkategóriába tartozók aránya volt a legnagyobb. A gazdaságonkénti átlagterület 5 ha körül mozgott, mely a másfél évtized végére 84 ha-on állapodott meg, a 30-100 ha és a feletti kívánt gazdaság méret dominanciája mellett. Ez a koncentráció elsősorban a földbérlés növekedésével ment végbe, arányában csaknem 50-50 százalék volt a bérelt és a saját tulajdonú terület. A földbérlés kérdése komoly problémákat vet fel az ágazatban mindaddig, amíg ki nem alakul a tartós földbérlés. Egyetértek KAPRONCZAIVAL (2006) hogy nem csak a haszonbérlés maximumát (20 év) kellene a földtörvényben előírni, de a minimális bérlési időt is rögzíteni kellene (pl.: 5 év). Ez a típusú bérlési rendszer védené leginkább a gazdák érdekeit. A vizsgált gazdaságok által használt termőterület alakulása ugyanazt a tendenciát mutatja, mint az egyéni gazdaságokra vonatkoztatott országos és Heves megyei adatok.

Módszertan szempontjából az országos adatgyűjtés és longitudinális feldolgozás két igen érdekes problémát hozott felszínre. Az egyik, hogy biztosítani kell a vizsgált időszakok között a felmért minta elemeinek azonosságát — bár a nagyszámok törvénye szerint a jól meghatározott reprezentatív minta, ugyanazon megoszlást kell, hogy adjon —, a másik, hogy a földterület nagyság kategóriája szerinti vizsgálatnál nem szerepelhetnek olyan gazdaságok, amelyek földterülettel nem rendelkeznek, vagy azokat külön szükséges kezelni hasonlóan ahhoz, mint én tettem a megszűntekkel.

A vizsgált mezőgazdasági kisvállalkozások szántóföldi növénytermelésének vetésszerkezete a végigkövetett 15 év alatt jelentősen átstrukturálódott. 1994-től a búza és kukorica ágazat lett a meghatározó (51%). Igen érdekes megfigyelni, a változáskövető vizsgálatok eredményeként, hogy míg 1992-ben a privatizáció következtében visszavett földeken sokan kezdtek el búzát termelni, addig a kukoricánál a jellemző az volt, hogy

aki az időszak elején nem termelte, az később sem fogott hozzá. Az ipari növények vetésterületének aránya duplájára nőtt, melyben a napraforgó dominált, 70-90%-os aránnyal. Takarmánynövényeket a terület 11-13%-án termesztettek a gazdák, mely szorosan kötődik a vegyes típusú gazdaságokban a tömegtakarmányt fogyasztó állattenyésztési ágazatok (szarvasmarha, juh) tartásához. A zöldségfélék területe 10-edére csökkent. Tipikusan jellemző ezen termelők zöldségtermesztési szokásaira a 3-4 éves ciklikusság. Heves megyében és így a megfigyelt gazdaságoknál is a görögdinnye termesztése a meghatározó. A szőlő-gyümölcs termesztés vizsgálatának eredményeként jól látható, hogy mivel az adottságok a gyümölcsstermesztésnek nem kedveznek, ennek eredményeként 2003-ban már senki nem foglalkozott vele a megfigyelésbe bevontak közül. A szőlőtermesztés nagy hagyományokra tekint vissza Heves megyében, lévén, hogy itt található az ország két borvidéke is, az Egri és a Mátrai. A vizsgálatba bevontak közül a két legnagyobb, tőkeerős gazdaság — akik a támogatás igénybevételével fejleszteni tudtak (8-12,5 ha/gazdaság) — maradt talpon.

Valamennyi vizsgált ágazatnál a birtok koncentráció figyelhető meg — maga után vonva a tőke koncentrációt is —, mely kedvező, sőt kívánatos. Véleményem szerint azonban a koncentráció mértéke még nem érte el azt a méretet, mely lehetővé tenné a nagy mennyiségű, egyöntetű és jó minőségű termék előállítását, s így nem oldja meg a felmerülő logisztikai gondokat sem. Ezért a szakma neves művelőivel egyetértve én is úgy ítélem meg, hogy elengedhetetlenül szükség van a TЭСZ-ek, TCS-k, BЭСZ-ek létrehozására, működtetésére. Megítélésem szerint a legnagyobb jövedelem akkor érhető el, ha megvalósítható a teljes vertikum: a termeléstől, a feldolgozáson át a végértékesítésig. A gazdák véleménye szerint — annak ellenére, hogy merevíti a termelészerkezetet — a növénytermesztés még mindig jövedelmezőbb, mint az állattartás. Ők a legkedvezőbbnek a vegyes gazdálkodási típust emelték ki.

Az állattenyésztést áttekintve megállapítható, hogy 1991-ről 1996-97-re nagyobb mértékben csökkent az állatállomány, mint a növénytermesztés területe. Az állomány csökkenés maga után vonta a takarmánytermő terület arányának csökkenését is és nőtt a kihasználatlan gyepterületek aránya. A vizsgált gazdaságokban 1991-ről 1994-re mind a négy, vizsgálatomba bevont állatfaj létszáma csökkent, a tyúkfélék és a sertés tartása

közel felére. Az ezredfordulóra ezen két ágazat csökkenése tovább folytatódott. Növekedést a juh és szarvasmarha tenyésztésnél találtam, 3-10% mértékben. 2005-re kizárólag a juh állomány növekedett (3%-kal). A sertésenyésztés folyamatos csökkenésének az oka elsődlegesen a szervezetlenség és a tőkehiányban keresendő, valamint a takarmány és a felvásárlási árak befolyásoltak. A kistermelők érzékenyebben reagálnak ezekre a változásokra, mint a gazdálkodó szervezetek. Eredményességét tekintve az ágazat folyamatosan veszített nyereségéből, mígnem 2005-ben csak nullszaldós vagy veszteséges gazdaság volt. A szarvasmarha tartó gazdaságok száma országosan 8 ezerrel csökkent 2000-ról 2005-re. KAPRONCZAI és munkatársai (2005) azt tapasztalták, hogy „az ágazatban 2-3 éve kezdett erősödni a szakosodás, de jelentős elmozdulás nem volt”. A kevés állatot tartók száma országosan csökkent, de lényeges koncentrációról nem beszélhetünk. A töretlen növekedés 1999-2000-ben visszaesett, melynek okát ZACHERREL (2000) egyetértve az alacsony felvásárlási árakkal szembeni magas takarmány árakban látom, melynek eredményeként a gazdák a növekvő költségeiket nem tudták az értékesítési árban elismertetni. A juhtartással a gazdák 3-5%-a foglalkozik országosan. Ez rendkívül kevés a gyepterületek arányához képest. Mint az már NÁBRÁDIval publikációnkban (2007) leírtuk, a juhágazat helyzete ellentmondásos. A fejlesztési lehetőségeket nem használják ki a termelők, így pl. termékbővítés. A támogatással nem lehet mindent megoldani. A vizsgált gazdaságok az országoshoz képest növelték az állományukat. A koncentráció jelei megfigyelhetőek, a legnagyobb méretkategória azonban 21-50 juh közötti, amely még nem tesz ki egy nyáját. A vizsgált időszak elején a tyúkfélék tartásának koncentrációja igen magas volt, majd dekoncentráció következett be, úgy országosan, mint az általam vizsgált gazdaságokban. A baromfiágazatnál csakúgy, mint a sertésenyésztésnél az ágazat nem kötött takarmánytermő területhez, ezért a változásokra sokkal érzékenyebben képesek reagálni. A másik fontos tényező, ezen állatfajok viszonylag rövid reprodukciós ideje. Az állattenyésztés nehéz helyzetére a legtöbb szakirodalom a támogatásokat látja megoldásnak. Véleményem szerint az extenzív tartásmód biztosíthatná a területek hasznosítása mellett a hagyományos fajtákkal a jó minőségű termékek előállítását, amely az EU által elvárt táj- és környezetvédelmi feltételeknek is megfelel.

A megszűnések igen változatos okokra vezethetők vissza. Az nyomon követett gazdaságoknál hasonló volt a tapasztalatom, mint az országos felmérés eredménye.

Feltehetjük a kérdést: miért fontos a megszűnés okát kideríteni?

A válaszom igen kézenfekvőnek tűnik: amennyiben a cél a vidéki lakosság helyben maradásának biztosítása, úgy az okok ismeretében hozhatók olyan döntések, melyek a vidék népességmegtartó képességét növelik, elősegítve ezzel a táj védelmét és gondozását, továbbá csökkentendő, vagy éppen elkerülendő a túlszűfolt városok munkanélküli tömegeinek a növekedése. A döntéseknek nemcsak az előkészítésében van szerepe az általam alkalmazott vizsgálati módszernek, de azok utólagos kontrolálásában is, valóban azt a hatást értük-e el, ami a cél volt.

8. Következtetések, megállapítások

A longitudinális vizsgálat lefolytatásának eredményeként megállapítottam, hogy a gazdaságok száma csökkent, s csak a méretüket növelni tudó, életképes vállalkozások működnek még ma is. A gazdaságstabilitást nagymértékben elősegíti, ha az öröklésen, vagy előző kisgazdaság alapjain nyugszik. Az aktív korú gazdák többsége főállású munkaviszonyú. A gazdálkodók közel 70%-a nem rendelkezik mezőgazdasági szakmai végzettséggel. A gazdálkodás típusa szempontjából a vegyes gazdálkodásúak a legéletképesebbek, ennek alapja a saját és a bérelt földterület. A területi eloszlást áttekintve megállapítottam, hogy a megszűnés összefügg a termőhelyi adottságokkal. A minta gazdaságai 1992 évi méretüket 60%-ban a privatizáció és a kárpótlás eredményeként érték el.

A csak állattartással foglalkozók — a piac változásainak következtében — megszűntek. A termelés szerkezetben nőtt az állattenyésztés és a szántóföldi növénytermesztés aránya, de aggodalomra ad okot a tájtermesztésben oly jelentős zöldségfélék és a szőlő arányának csökkenése. A kárpótlás igénybevétele 20%-ban saját jogon történt, 75%-ban a föld volt a kárpótlás alapja, melyet elsősorban földvásárlásra fordítottak.

A hitelállományt tekintve azt tapasztaltam, hogy a kezdeti időben a gazdák arra vettek fel hitelt, amire volt kedvezmény, így épületvásárlás, létesítés. 1994-2003-ig a gépvásárlást folyamatosan preferálták. 2004-ben a gépbeszerzésre fordított összeg jelentősen

visszaesett (az előző év 66%-a) a gépbeszerzési támogatások EU szabályozása miatt. Ezen folyamat leállt, mikor 2005-re olyanok lettek a gazdálkodás körülményei, hogy a gazdaságok már az egyszerű újratermelést sem tudták megvalósítani a magas hitelállomány törlesztése mellett, továbbá nem kis szerepet játszott az előbbieken említett támogatás csökkenése sem. A megnőtt eladósodottság maga után vonja a mezőgazdasági foglalkoztatás csökkenését és a földterületek koncentrációját.

Vizsgálataim alapján arra a megállapításra jutottam, hogy a mezőgazdaság fenntartható fejlődését mind jobban szolgáló döntést megalapozó, előkészítő adatgyűjtési, feldolgozási, elemzési lehetőségeket, valamint a döntések utólagos nyomon követését, miszerint az adott intézkedés elérte-e a célját a longitudinális vizsgálatokkal lehet legegyszerűbben, naprakészen a legkisebb anyagi áldozatok árán megvalósítani.

A módszer mind a makro, mind a mikro szintű információkat a kívánt bontásban, csoportosításban, összefüggésekben képes szolgáltatni.

Áttekintettem a fejlett mezőgazdasággal rendelkező országok ilyen irányú adatgyűjtési gyakorlatát, és ez alapján javaslom a hazai viszonyokra történő adaptálását. Ez természetesen túl nagy terhet jelentene, ha önmagában egyetlen adatszolgáltató szervezet hajtaná végre, ezért itt a gazdákkal napi kapcsolatban lévő szakmai szervezetek bekapcsolódását is szükségesnek tartom.

Az általam alkalmazott változáskövető módszer (panelvizsgálat) az összesítések, és a megoszlások révén alkalmas a nagyterületeket érintő döntések meghozatalának megalapozására csakúgy, mint azok hatásának utólagos kontrolálására.

9. Új és újszerű tudományos eredmények

1. Hazai és külföldi papíralapú, valamint internetes szakirodalomra támaszkodva meghatároztam a változáskövető (longitudinális) vizsgálat fogalmát saját értelmezésben. A változáskövető vizsgálat: a mennyiségi és/vagy minőségi változásokat folyamatukban, a hagyományos statikus vizsgálatokkal szemben az összefüggéseket dinamikájában, fejlődésében írja le.
2. Megállapítottam, hogy az általam alkalmazott módszer, sokkal egyszerűbb, mint más korábbi alkalmazott eljárások így a kontingencia táblázatba illesztett

gyakoriságok komolyabb matematikai-statisztikai módszerek alkalmazása nélkül is jól mutatják a nem véletlenszerű eloszlást.

3. A longitudinális vizsgálat lefolytatásának eredményeként megállapítottam, hogy:
 - A gazdaságok száma csökkent, csak az 5ha feletti méretűek működnek még jelenleg is.
 - A gazdaságstabilitást nagymértékben elősegíti, ha az öröklésen vagy előző kigazdaság alapjain nyugszik.
 - Az aktív korú gazdák többsége főállású munkaviszonyú. A szakirányú szakmai végzettséggel rendelkezők aránya kritikusan alacsony.
 - A gazdálkodás típusa szempontjából a vegyes gazdálkodásúak a legéletképesebbek, ennek alapja a saját és a bérelt földterület.
 - A területi eloszlást áttekintve megállapítottam, hogy a megszűnések és a földminőség (termőhelyi adottságok) között szoros a korreláció.
 - A minta gazdaságai 1992 évi méretüket 60%-ban a privatizáció és a kárpótlás eredményeként érték el.
 - A csak állattartással foglalkozók — a piac változásainak következtében — megszűntek.
 - A termelés szerkezetben nőtt az állattenyésztés és a szántóföldi növénytermesztés aránya, de aggodalomra ad okot a tájtermesztésben oly jelentős zöldségfélék és a szőlő arányának csökkenése.
 - A hitelállományt tekintve, azt tapasztaltam, hogy a kezdeti időben a gazdák arra vettek fel hitelt, amire volt kedvezmény, így épületvásárlás, létesítés. Mint a szakma neves művelői is leírták, 1994-2003-ig a gépvásárlást folyamatosan preferálták. 2004-ben a gépbeszerzésre fordított összeg jelentősen visszaesett (az előző év 66%-a) a gépbeszerzési támogatások EU szabályozása miatt. Ezen folyamat leállt, mikor 2005-re olyanok lettek a gazdálkodás körülményei, hogy a gazdaságok már az egyszerű újratermelést sem tudták megvalósítani a magas hitelállomány törlesztése mellett, továbbá nem kis szerepet játszott az előbbieken említett támogatás csökkenése sem.
 - Fentiek alapján kijelenthető, hogy egy kellően át nem gondolt támogatás-szabályozás (támogatáspolitikai), a mezőgazdaság egyes elemeire negatívan

hathat, tőkét vonhat el az érintett ágazatoktól, termelői rétegektől, gátolva ezzel az egyébként is nehéz helyzetben lévőket a válság felé való sodródásból történő kilábalásban.

—A megnőtt eladósodottság maga után vonja a mezőgazdasági foglalkoztatás csökkenését és a földterületek koncentrációját.

4. Vizsgálataim alapján arra a megállapításra jutottam, hogy a mezőgazdaság fenntartható fejlődését mind jobban szolgáló döntést megalapozó, előkészítő adatgyűjtési, feldolgozási, elemzési lehetőségeket, valamint a döntések utólagos nyomon követését, — miszerint az adott intézkedés elérte-e a célját — a longitudinális (változáskövető) vizsgálatokkal lehet legegyszerűbben, naprakészen a legkisebb anyagi áldozatok árán megvalósítani. A módszer mind a makro, mind a mikro szintű információkat a kívánt bontásban, csoportosításban, összefüggésekben képes szolgáltatni.
5. Áttekintettem a fejlett mezőgazdasággal rendelkező országok ilyen irányú adatgyűjtési gyakorlatát, és ez alapján javaslom a hazai viszonyokra történő adaptálását. Ez természetesen túl nagy terhet jelentene, ha önmagában egyetlen adatszolgáltató szervezet hajtaná végre, ezért itt a gazdákkal napi kapcsolatban lévő szakmai szervezetek bekapcsolását is szükségesnek tartom.

10. A gyakorlat számára átadható javaslatok

A fejlett mezőgazdasággal rendelkező országok közül a hollandok által alkalmazni kívánt megoldási változatot mutatom be: a Mezőgazdasági Minisztérium helyi hivatalainak, ahol a nyilvántartásbeli változások történnek, jelenteniük kell a változások jellemzőit. 35 kódszám áll rendelkezésre a változások azonosítására. Ez az alapja a nyilvántartás információnak. De ennek az információnak a segítségével el lehet dönteni, hogy az összeírásból származó információk, amelyek különböző nyilvántartási számmal jelennek meg egymást követő években, ugyanarra a gazdasági egységre utalnak. Ez az eljárás lehetővé teszi a változások elemzését bosszú időn keresztül a birtok alapján. A mezőgazdasági összeírás 140 pontja változatlan marad több éven keresztül. A legmegfelelőbb megközelítés egy adatbázis kiépítése lenne egyéni összeírás adatokkal több éven keresztül a fokozatosan csökkenő számú gazdasági egységek részére. Ez még

nem valósult meg. Gyakorlati okokból az összeírás adatait összesítik 40 ütemben és a legtöbb analízist a kétéves adatokat tartalmazó fájlokon végzik. 1992 óta a nyilvántartás automatizált. Ez lehetővé tette a változások okainak feljegyzését (a 35 kódszám egyikének hozzáadásával) a változással egy időben. Így a nyilvántartási információk teljes adata bármikor elérhető és nincs szükség két összeírás adatainak összehasonlítására ahhoz, hogy a nyilvántartás változásai napvilágra kerüljenek.

11. A témakörben megjelent publikációk:

Tudományos folyóiratcikkek idegen nyelven:

1. **Ficzeréné Nagymihály K.** (2007): Farm structure in Hungary Gazdálkodás folyóiratban tervezett a megjelentetése (befogadó nyilatkozat) .
2. **Ficzeréné Nagymihály K.**– Czencz L. (2007): Post Control of Agricultural subsidies provided by EU Tervezett megjelentetés Acta Agraria Debreceniensis (befogadó nyilatkozat) .

Tudományos folyóiratcikkek magyar nyelven:

1. **Ficzeréné Nagymihály K.** – Reke B. (2001): Egy mezőgazdasági Részvénytársaság korszerű belső ellenőrzési rendszere. Számvitel, adó, könyvvizsgálat folyóirat, Budapest. 9. szám, 383-386. p.
2. **Ficzeréné Nagymihály K.**- Czencz L. (2006): Az EMOGA Garancia Részlegből történt kifizetések utólagos ellenőrzése. Gazdálkodás 5. sz. 50. évf. 79-84.p. (ISSN 0046-5518)
3. Csiszár-Kocsir Á. – **Ficzeréné Nagymihály K.** – Hágen I. (2007): A költségvetési szervek belső ellenőrzésének elvi alapjai. Tervezett megjelentetés Acta Agraria Debreceniensis (befogadó nyilatkozat) .

Tudományos konferencia előadás kiadványban megjelentetve teljes terjedelemben idegen nyelven:

1. **Ficzeréné Nagymihály K.** (2000): Lage der Kleinproduktion in der nordungarischen Region. Europäische Union im Blickpunkt. Tagungsband des Thüringisch – Ungarischen Symposiums. Jena, 52-61. p. (ISBN 3-932886-01-1)
2. **Ficzeréné Nagymihály K.** (2001): Modelling a risk-based internal controlling at an enterprise. Medzinárodné vedecké dni 2001 v Nitre. 40-43. p. (ISBN 80-7137-970-0)
3. **Ficzeréné Nagymihály K.** (2001): Factors of successfulness of the main food industry enterprises in Heves region "Faktory podnikovej úspešnosti" medzinárodná vedecká konferencia a manazmentu spu v Nitra fakulta ekonomiky. 278-284. p.

4. **Ficzeréné Nagymihály K.** – Vanó G. (2004): The run and future of small production . Nyitra „Together in Europe, Together for Europe” 45. Anniversary „Branch and Cross-section Economics” 253-260. p.
5. **Ficzeréné Nagymihály K.** (2007): The role of longitudinal (development successive) examinations in the change of the plots of land of private homesteads, International Conference on Agricultural Economics, Rural Development and Informatics, AVA3, Debrecen 20-21. March, 352-364. p. (ISBN: 978-963-87118-7-8)

Tudományos konferencia előadás kiadványban megjelentetve teljes terjedelemben magyar nyelven:

1. Ficzer P. – **Ficzeréné Nagymihály K.** (1996): A megújult mezőgazdasági statisztika. V. Agrárökonómiai Tudományos Napok. Gyöngyös. 179-182. p. (ISBN 9638140 47XÖ, ISBN 9638140 5181.K)
2. **Ficzeréné Nagymihály K.** – Kurcsinka T-né (1997): A vidékfejlesztés és a mezőgazdasági tevékenység változásainak összefüggései. Vállalati környezet és az alkalmazkodás az élelmiszertemelésben címmel rendezett konferencia. Gödöllő 2. 151-155. p. (megjelenés 1998.) (ISSN 1418-950X, ISBN 963814078XÖ, ISBN 963 8140 801)
3. **Ficzeréné Nagymihály K.** – Marsalek S. (1997): A mezőgazdaság és az állattenyésztés szerepének megítélése az Észak-magyarországi régióban. Vállalati környezet és az alkalmazkodás az élelmiszertemelésben címmel rendezett konferencia. Gödöllő 2. 147-151. p. (megjelenés 1998.) (ISSN 1418-950X, ISBN 963 8140 78XÖ, ISBN 963 8140 801)
4. Ferenczi M. – **Ficzeréné Nagymihály K.** (1997): Vidékfejlesztés és kistermelés Heves megyében. Vállalati környezete és az alkalmazkodás az élelmiszertemelésben címmel rendezett konferencia. Gödöllő 2. 135-140. p. (megjelenés 1998.) (ISSN 1418-950X, ISBN 963 8140 78XÖ, ISBN 9638140801)
5. Ficzer P. – **Ficzeréné Nagymihály K.** (1998): Az agrárstatisztikai rendszer fejlesztési feladatai. VI. Nemzetközi Agrárökonómiai Tudományos Napok. Gyöngyös. 328-333. p. (ISBN 963 8140 704Ö, ISBN 963 8140712)
6. **Ficzeréné Nagymihály K.** – Ferenczi M. (1998): Paraszti gazdaságok, mezőgazdasági vállalkozók helyzetének néhány aspektusa Heves megyében. VI. Nemzetközi Agrárökonómiai Tudományos Napok. Gyöngyös. 334-339. p. (ISBN 963 8140 704Ö, ISBN 963 8140 71 2)
7. **Ficzeréné Nagymihály K.** – Ferenczi M. – Marsalek S. (1998): A Heves megyei kistermelés tendenciái, az állattenyésztő vállalkozások helyzetének alakulása. XL. Georgikon Napok Keszthely, 41-45. p. (ISBN 963 9096 30XÖ, ISBN 963 9096 33 4)
8. Ficzer P. – **Ficzeréné Nagymihály K.** (1998): Az EU gazdaságtipológiája és bevezetésének lehetőségei a hazai agrárstatisztikában. XXVII. Óvári Tudományos Napok, Mosonmagyaróvár. 648-652. p.
9. Ficzer P. – **Ficzeréné Nagymihály K.** (2000): Az agrárstatisztika harmonizációs feladatai. VII. Nemzetközi Agrárökonómiai Tudományos Napok. Gyöngyös. 321-326. p. (ISBN 963 9256 099Ö, ISBN 963 9256 102)

10. **Ficzeréné Nagymihály K.** (2000): A mezőgazdaság helyzete és fejlesztési lehetőségei az Észak-magyarországi régióban. VII. Nemzetközi Agrárökonómiai Tudományos Napok. Gyöngyös. 327-332. p. (ISBN 963 9256 099Ö, ISBN 963 9256 102)
11. **Ficzeréné Nagymihály K.** – Nagy-Kovács E. (2000): A mezőgazdasági termékek felvásárlási és piaci árainak alakulása Heves megyében XXVIII. Óvári Tudományos Napok Mosonmagyaróvár, 26-31. p. (ISSN 0237-9902)
12. Ficzere P. – **Ficzeréné Nagymihály K.** (2000): Élelmiszeripari termelés alakulása Heves megyében XXVIII. Óvári Tudományos Napok Mosonmagyaróvár, 170-174. p. (ISSN 0237-9902)
13. Ficzere P. – **Ficzeréné Nagymihály K.** (2002): A 2001. évi ültetvény összeírás Heves megyei tapasztalatai VIII. Nemzetközi Agrárökonómiai Tudományos Napok. Gyöngyös, 298-303. p. (ISBN 963 9256 757Ö, ISBN 963 9256 765)
14. **Ficzeréné Nagymihály K.** – Ferenczi M. (2002): A Heves megyei kistermelés gazdaságszerkezetének változása a 90-es években VIII. Nemzetközi Agrárökonómiai Tudományos Napok Gyöngyös, 304-309. p. (ISBN 9639256 757 Ö, ISBN 963 9256 765)
15. Ficzere P. – **Ficzeréné Nagymihály K.** (2003): Gazdaságszerkezeti összeírás a mezőgazdaságban. IX. Nemzetközi Agrárökonómiai Tudományos Napok, Gyöngyös 58. p. (előadás CD-n megjelentetve) (ISBN 9632143132)
16. **Ficzeréné Nagymihály K.** – Dr. Ferenczi M. (2004): Az egyéni gazdaságok strukturális változásai az elmúlt évtizedben. IX. Nemzetközi Agrárökonómiai Tudományos Napok, Gyöngyös 61. p. (előadás CD-n megjelentetve) (ISBN 9632143132)
17. **Ficzeréné Nagymihály K.** – Vanó G. (2004): Az egyéni gazdaságok megoszlása állatállomány nagyságkategóriák szerint, 1994-2000 (longitudinális vizsgálat) Mosonmagyaróvár 178. p. (előadás CD-n megjelentetve) (ISSN 0237-9902)
18. **Ficzeréné Nagymihály K.** – Dr. Ferenczi M. (2006): Mezőgazdasági szerkezetváltás az Unió küszöbén. X. Nemzetközi Agrárökonómiai Tudományos Napok, Gyöngyös 14. p. (előadás CD-n megjelentetve) (ISBN 963 229 6230)
19. **Ficzeréné Nagymihály K.**- Ficzere P. (2006): A költségvetési szervek belső ellenőrzési rendszerének változásai. X. Nemzetközi Agrárökonómiai Tudományos Napok, Gyöngyös 133. p. (előadás CD-n megjelentetve) (ISBN 9632296230)
20. **Ficzeréné Nagymihály K.**- Szabó F. – Varga E. – Szira Z. (2006): A családi gazdálkodók jövedelemadózási jellemzői „Élelmiszer alapanyag előállítás – quo vadis?” XXXI. Óvári Tudományos Napok 2006. 144. p. (előadás CD-n megjelentetve) (ISSN 0237-9902)
21. Szabó F. – **Ficzeréné Nagymihály K.**- Varga E. – Szira Z. (2006): A családi gazdálkodók társadalombiztosítása „Élelmiszer alapanyag előállítás – quo vadis?” XXXI. Óvári Tudományos Napok 2006. 178.p. (előadás CD-n megjelentetve) (ISSN 0237-9902)
22. Varga E. – Szabó F. – **Ficzeréné Nagymihály K.**- Szira Z. (2006): A családi gazdálkodók az általános forgalmi adó rendszerében „Élelmiszer alapanyag előállítás – quo vadis?” XXXI. Óvári Tudományos Napok 2006. 181. p. (előadás CD-n megjelentetve) (ISSN 0237-9902)

23. Nábrádi A. – **Ficzeréné Nagymihály K.** (2007): A juhászati ágazat változásainak fejlődéskövető vizsgálata. Agrárgazdaság, Vidékfejlesztés és Informatika Nemzetközi Konferencia, AVA3, Debrecen 20-21. March, (DVD-n)
24. Szabó F. – Marselek S. – **Ficzeréné Nagymihály K.** (2007): Gondolatok a kötelező társadalombiztosításról, különös tekintettel a mezőgazdasági őstermelőkre. Agrárgazdaság, Vidékfejlesztés és Informatika Nemzetközi Konferencia, AVA3, Debrecen 20-21. March, (DVD-n)
25. **Ficzeréné Nagymihály K.** (2007): A fejlődéskövető vizsgálatok alkalmazhatósága és továbbfejlesztése a mezőgazdaságban. Tavasz Szél 2007 konferencia, 2007. május 17-20. Budapest 263 -273. p. ISBN 978-963 87569-0-9
Pro Patria et Scientia Díj I. helyezett.

Tudományos konferencia előadás összefoglalója kiadványban megjelentetve magyar nyelven:

1. **Ficzeréné Nagymihály K.** – Kurcsinka Tamásné (1997): A mezőgazdasági tevékenység változása és a térségfejlesztés. Tiszántúli Mezőgazdasági Tudományos Napok. Karcag. 130-131. p.

Könyv, jegyzet:

1. **Ficzeréné Nagymihály K.** (1995): Az ellenőrzési rendszer Magyarországon. GATE Mezőgazdasági Főiskolai Kar, Gyöngyös. 51 p.
2. **Ficzeréné Nagymihály K.** (2001): Ellenőrzési alapismeretek Távoktatási tankönyv, Gyöngyös 135. p.
3. **Ficzeréné Nagymihály K.** (2001): Az ellenőrzési rendszer Magyarországon. Távoktatási tankönyv, Gyöngyös 70. p.
4. **Ficzeréné Nagymihály K.** (2001): Vállalkozások ellenőrzése. Távoktatási tankönyv, Gyöngyös 106. p.

Egyéb publikációk:

1. **Ficzeréné Nagymihály K.** (1994): A mezőgazdaság átalakulásának jellemzői Heves megyében. IV. Agrárökonómiai Tudományos Napok. Gyöngyös. 692-694. p. (poszter) (ISBN 9638140259, ISBN 9638140275)
2. **Ficzeréné Nagymihály K.**- Dr. Reke B. - Czencz L (2006).: Az EU által finanszírozott mezőgazdasági támogatások utólagos ellenőrzése. „Within the European Union” III. Nemzetközi Konferencia, Mosonmagyaróvár, 72. p. (poszter) (ISBN 963 9364 673)
3. **Ficzeréné Nagymihály K.**,(2007): A földterület változásainak longitudinális vizsgálata, Agrárgazdaság, Vidékfejlesztés és Informatika Nemzetközi Konferencia, AVA3, Debrecen, 2007. március 20-21. p. (poszter) (DVD-n)